

คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์
ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2325-2468)

นางสาวสมศรี ชัยวินชยา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2536

ISBN 974-582-662-6

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

018751 117140353

MYTHS OF PHRA RUANG IN THAI HISTORICAL WRITINGS
FROM THE REIGN OF KING RAMA I TO THE REIGN OF KING RAMA VI
(1782-1965)

Miss Somsri Chaivanichaya

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of History

Graduate School

Chulalongkorn University

1993

ISBN 974-582-662-6

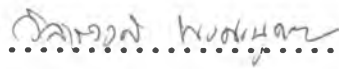
หัวข้อวิทยานิพนธ์   คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทย
ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2325-2468)
โดย   นางสาวสมศรี ชัยนิชยา
ภาควิชา   ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา   ศ.ดร. ปิยนภา บุณาค   รศ.ดร. สมบัติ จันทร์วงศ์

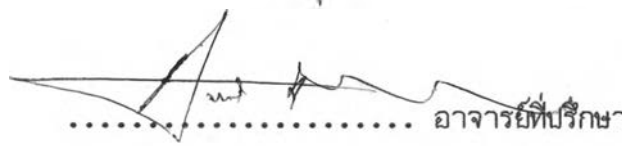
บัณฑิตวิทยาลัย   จุดีาลงกรรณงหาวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศ.ดร. อาวร วัชรราชัย)

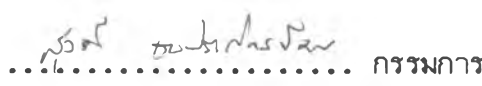
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศ. วิลาสวงศ์ พงตบุตร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ศ.ดร. ปิยนภา บุณาค)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รศ.ดร. สมบัติ จันทร์วงศ์)

..... กรรมการ
(รศ. ณรงค์ พ่วงพิศ)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร. สุวดี ชนประสิทธิ์พัฒนา)

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

ลัมศรี ชัยวณิชยา : คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานงานเขียนประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่
รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2325-2468) (MYTHS OF PHRA RUANG IN THAI
HISTORICAL WRITINGS FROM THE REIGN OF KING RAMA I TO THE REIGN OF
KING RAMA VI (1782-1925)) อ.ที่ปรึกษา ศ.ดร.ปิยนภ บุนนาค รศ.ดร.ลัมปติ
จันทร์วงศ์, 245 หน้า. ISBN 974-582-662-6

การศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์ไทย ที่ที่ผ่านมาของนักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบัน พบว่าใน
แต่ละยุคแต่ละสมัยมีลักษณะการเขียน หรือ การอธิบายเพื่อแสดงความสำคัญในอดีตร่วมกัน แต่เมื่อพิจารณา
เนื้อหาการเขียนและการอธิบายดังกล่าว ของแต่ละบุคคลและแต่ละสมัยจะพบว่า ในเนื้อหา เรื่อง เดียวกันของ
งานเขียนเหล่านี้ มีลักษณะเฉพาะที่ต่างกันไป ขึ้นกับภาวะแวดล้อมและสถานะของผู้เขียนงานนั้น ๆ ลักษณะ
เช่นนี้ได้ส่งผลต่อสาระของ คติความเชื่อ ซึ่ง เป็นส่วนหนึ่งของการเขียนและอธิบายดังกล่าวด้วย ดังเช่น กรณี
คติความเชื่อเรื่องพระร่วง ภาวะที่เกิดความเปลี่ยนแปลงจากอิทธิพลตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงทาง
ภูมิปัญญา ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้ส่งผลต่อคตินะและเนื้อหาสาระการ
เขียนประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ ที่ปรากฏในคติความ
เชื่อเรื่องพระร่วง ซึ่งมีการเขียนและการอธิบายอย่างสืบเนื่องในสมัยรัตนโกสินทร์ด้วย

วิทยานิพนธ์นี้จึงมุ่งศึกษาวิวัฒนาการของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏในงานเขียน
ประวัติศาสตร์ ภายใต้บริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.
2325-2468) และวิเคราะห์การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ในคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่มีจุด
มุ่งหมายต่อการสร้าง การรับรู้แก่สมาชิกในสังคม

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า วิวัฒนาการของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏในงาน
เขียนประวัติศาสตร์ไทย เริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 โดยมีลักษณะ
การเขียนและการอธิบายแบบ "จารีต" (พงศาวดาร) แต่ภายในการเขียนและการอธิบายแบบ "จารีต" นี้
ได้มีการเปลี่ยนแปลงบางลักษณะเกิดขึ้น โดยเฉพาะมาจากอิทธิพลตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญา
สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์บางประการของชนชั้น
ได้แก่ ความเชื่อมั่นในพลังความสามารถของมนุษย์ และการปรากฏร่องรอยของแนวคิดแบบ โลกวิสัย
มนุษยนิยม เหตุผลนิยม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีผลให้ชนชั้นนำเห็นความสำคัญของความสามารถของ
มนุษย์มากขึ้น ดังจะพบว่าความเปลี่ยนแปลงของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่
5 ได้สะท้อนให้เห็นพลังความสามารถของกษัตริย์ในด้านการใช้สติปัญญา และความเป็นผู้นำในศูนย์กลาง
อำนาจรัฐ รูปแบบของการอธิบายตามแบบจารีต ที่เน้นความเหนือจริง เริ่มถูกปฏิเสธ และเปลี่ยนเป็นการ
อธิบายโดยใช้เหตุผลและใช้หลักฐานที่ค้นพบมาสนับสนุน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 กระแสความตื่นตัวใน
เรื่องรัฐชาติ และสภาพปัญหาทางการเมืองทั้งภายในและภายนอก ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ของ
รัชกาลที่ 6 ส่งผลให้พระองค์ทรงสร้างคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ในรูปแบบสัญลักษณ์ของความเป็นเอกภาพ
ของรัฐชาติ ซึ่งมีรูปธรรมอยู่ที่ชาติ คำสาป และพระมหากษัตริย์ โดยทรงนำคติความเชื่อเรื่องพระร่วง
มาตีพิมพ์เป็นบทละครปลุกใจ ตั้งเป็นชื่อพระพุทธรูป และตั้งเป็นชื่อเรือรบ เป็นต้น

ภาควิชา ..... ประวัติศาสตร์
สาขาวิชา ..... ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา 2535

ลายมือชื่อนิสิต .....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา .....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษารวม .....

#C 110215 : MAJOR HISTORY

KEY WORD: MYTHS/ PHRA RUANG/ THAI HISTORICAL WRITINGS

SOMSRI CHAIVANICHAYA : MYTHS OF PHRA RUANG IN THAI HISTORICAL WRITINGS FROM THE REIGN OF KING RAMA I TO THE REIGN OF KING RAMA VI (1782-1925). THESIS ADVISOR : PROF.PIYANART BUNN'G,Ph.D. ASSO.PROF. SOMBAT CHANTORNVONG,Ph.D. 245 pp. ISBN 974-582-662-6

while the subject matter of history written by various historians in the past may look the same, it is nevertheless a well known fact that different historians living in different periods actually write something quite differently. This is due in part to different settings and backgrounds of historians, which naturally have their bearings on all kinds of beliefs and myths found in such historical writings. A good example would be the legend of Phra Ruang, a mythical king whose story incorporates the idea of state and kingship from the dawn of Thai history down to the Rattanakosin period.

This thesis is an attempt to study the evolution of the myth of Phra Ruang as expressed in historical writings produced under different social economic and political contexts from the reign of King Rama VI. Special emphasis will be put on beliefs and ideas about state and kingship and how they are brought to the recognition of the general public.

The study reveals that beginning with the reign of King Rama I the myth of Phra Ruang has been reproduced through traditional historical writing method (the chronicles). Yet, even within the framework of the "tradition" a new trend the result of the western influence can be found. Traces of beliefs in human ability in the worldly realm humanism and rationalism have become the new trademarks of the ruling elites' view of the world. Such a belief in human power is most evident in the myth of Phra Ruang writers during the time of King Rama IV. The story of Phra Ruang during the time of King Rama V also reflects the intellectual capacity of the king and his role as the leader of the centralized state. The traditional mode of explanation with its emphasis on super-natural reality has been replaced by rational argument and concrete evidences. Then with the emerging wave of nationalism coupled with both internal and external political destabilizing factors, King Rama VI, based upon his personal experience, produces a new image of Phra Ruang as the unifying center of the nation state. Under the new slogan of nation-religion and king, the Phra Ruang image has been popularized by the plays, Its name has become that of a Buddha image and even a battle ship.

ภาควิชา..... ประวัติศาสตร์

สาขาวิชา..... ประวัติศาสตร์

ปีการศึกษา..... 2535

ลายมือชื่อนิติ.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยาลัยนเรศวรสำเร็จลงด้วยดี จากการให้คำปรึกษา การให้คำชี้แนะและการให้กำลังใจ จากบุคคลหลายฝ่ายดังนี้

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยาลัยนเรศวรทั้งสองท่าน ได้แก่ ศ.ดร.ปิยนารถ บุนนาค และ รศ.ดร.สมบัติ จันทร์วงศ์ คณะกรรมการสอบวิทยาลัยนเรศวร ได้แก่ ศ.วิลาสวงศ์ พงศะบุตร ผศ.ดร.สุวดี ธนประสิทธิ์ พัฒนา และรศ.ณรงค์ พ่วงพิศ คณะจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์ทุกท่าน โดยเฉพาะอาจารย์ สุธาสัย ยิ้มประเสริฐ ที่กรุณาอ่านและวิจารณ์เสนอแนะข้อบกพร่องของวิทยาลัยนเรศวร ผู้สร้างสรรคผลงานทางวิชาการทั้งหลายให้ผู้ศึกษาได้ใช้ข้อมูล วงศาตามญาติทุกท่าน กัลยาณมิตรรุ่นพี่ รุ่นน้อง รุ่นเดียวกัน และกัลยาณมิตรกบ ผู้เอื้ออาทรในการแปลบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษ ผู้พิมพ์วิทยาลัยนเรศวร ได้แก่ ร้านแก้ว คุณพิปราณี และคุณพิสมงนิก เจ้าหน้าที่หอสมุดประจำสถาบันต่าง ๆ ที่ผู้ศึกษาได้เบทาการค้นคว้า บันทึกวิทยาลัยนเรศวรให้ทุนอุดหนุนการวิจัยจำนวน 2,300 บาท

บุคคลทุกฝ่ายข้างต้น ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณ ขอขอบคุณ และขอปจใจในการมีส่วนร่วมทำ วิทยาลัยนเรศวรให้สำเร็จลงด้วยดี

5 พฤษภาคม 2536

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก.
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข.
กิตติกรรมประกาศ.....	ค.

บทที่

1. บทนำ.....	1-14
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ชื่อสมมติฐาน.....	13
วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	13
ขอบเขตของการศึกษา.....	13
วิธีการค้นคว้าและดำเนินการวิจัย.....	14
ความสำคัญหรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	14

บทที่

2. คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 1-3.....	15-64
1. คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรสมัย	
ต้นรัตนโกสินทร์.....	15
1.1 คติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่มีก่อนหน้าพระราชพงศาวดารเหนือ.....	15
1.2. พระราชพงศาวดารเหนือ.....	24
จุดเริ่มต้นของงานเขียนคติความเชื่อเรื่องพระร่วง.....	24
แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและเกียรติยศของคติความเชื่อเรื่องพระร่วง.....	27

2. คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรหลังพระราชพงศาวดารเหนือในสมัยต้นรัตนโกสินทร์.....	30
ปัจจัยในการนำเสนอคติความเชื่อเรื่องพระร่วง.....	30
แนวคิดรัฐและกษัตริย์ สมัยรัชกาลที่ 1.....	30
- แนวคิดพุทธราชา.....	31
- ปัจจัยที่เป็นตัวผลักดันให้เกิดแนวคิดพุทธราชา.....	33
- การนำแนวคิดพุทธราชาเข้ามาใช้.....	37
1. สิทธิธรรมของกษัตริย์ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์.....	37
2. การสร้างสัญลักษณ์ทางการเมือง.....	41
3. ความเปลี่ยนแปลงบทบาทของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในแนวคิดรัฐและกษัตริย์.....	53
1. ที่มาของอำนาจ.....	53
2. บทบาทของพระมหากษัตริย์.....	54
4. การสร้างคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในการปลูกฝังคุณค่าด้านจริยธรรมของสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์.....	56
1. การปลูกฝังจริยธรรมในการวางตน กาลเทศะ และมนุษยสัมพันธ์.....	58
2. การปลูกฝังจริยธรรมในเรื่องของความไม่ประมาท.....	60
3. การปลูกฝังจริยธรรมในเรื่องของการใช้เหตุผล.....	61
4. การปลูกฝังจริยธรรมในเรื่องความจงรักภักดี.....	62
5. การปลูกฝังจริยธรรมในเรื่องของศีลธรรม.....	62

3	คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 4-5.....	65-127
1.	ปัจจัยที่มีผลต่อคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์.....	65
1.1	การเปลี่ยนแปลงรูปแบบงานเขียนประวัติศาสตร์.....	65
ก.	อิทธิพลตะวันตก.....	65
ข.	ความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญา.....	68
1.	ความเปลี่ยนแปลงของความคิดทางเวลา.....	68
2.	ความเปลี่ยนแปลงของแนวคิดรัฐและกษัตริย์.....	72
1.2	สภาพทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 5.....	76
ก.	สภาพทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 4.....	76
ข.	สภาพทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5.....	89
1.3	งานเขียนประวัติศาสตร์เพื่อกษัตริย์ภาพและสามัคคีในชาติ :	
	ชื่อสรุปของการเปลี่ยนแปลง.....	91
2.	ความเปลี่ยนแปลงของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสมัยรัชกาลที่ 4-5.....	94
2.1	คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสมัยรัชกาลที่ 4.....	94
2.1	คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสมัยรัชกาลที่ 5.....	109
3.	บทบาทของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในการหาเสนา	
	แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์.....	117
ก.	ที่มาของอำนาจ	118
ข.	บทบาทของพระมหากษัตริย์.....	120

บทที่

4	คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัชกาลที่ 6...	128-181
1.	การเสด็จประพาสสมถวิลพวยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารในปี พ.ศ.2450 : จุดเริ่มต้นของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสมัยรัชกาลที่ 6.....	130
2.	ปัจจัยในการนำเสนอคติความเชื่อเรื่องพระร่วง.....	133
2.1	ต้นกำเนิดของคำว่า "รัฐชาติไทย".....	133
2.2	สภาพทางการเมืองอันมีผลต่อคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์.....	138
ก.	ปัญหาทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 6.....	138
ข.	กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	144
2.3	รูปแบบงานเขียนประวัติศาสตร์.....	160
3.	บทบาทของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในการนำเสนอแนวคิดรัฐและกษัตริย์.....	164
	ตำนานเสือป่า.....	167
ก.	ที่มาของอำนาจ.....	167
ข.	บทบาทของพระมหากษัตริย์.....	167
	ขอมดำดิน และ บทละครพูดค้ำกลอนเรื่องพระร่วง.....	167
ก.	การสืบสันตติวงศ์.....	167
ข.	ความยินยอมของประชาชน.....	168
ค.	การใช้อำนาจ.....	170
ง.	บทบาทของพระมหากษัตริย์.....	171
จ.	ความจงรักภักดี.....	172

บทที่

5 บทสรุป.....	182-190
บรรณานุกรม.....	191-201
ภาคผนวก.....	202-244
ก. ขอมและไทยโบราณ.....	202
ข. อภินิหารการประจักษ์.....	210
ค. พระราชพงศาวดารเหนือ.....	227
ง. จารึกวัดป่ามะม่วง.....	230
จ. รูปพระร่วง พระสี้อ.....	242
ฉ. รูปพระเครื่องพ่อขุนศรีอินทราทิตย์.....	243
ช. รูปเรือรบหลวงพระร่วง.....	244
ประวัติผู้เขียน.....	245